

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA (FAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANAITSEELE 2010

MADUO: 80

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO

1. Pampiri e, e na le dikarolo di le THARO.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshosobanyo	(10)
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo	(40)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.
3. Araba dipotso TSOTLHE.
4. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
5. Thala mola morago ga karolo nngwe le nngwe.
6. Dinomoro tsa dikarabo di tlhagelele jaaka di ntse mo pampiring ya dipotso.
7. Tlogela mola mo magareng ga dikarabo tsa gago.
8. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
9. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1****1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.**

E ne e le ka ngwaga wa 1992 fa batho ba ne ba atlhametse lefaufau fa sefofane se sennye sa ga Bessie Coleman se ne se kgabaganya loapi. Bona ba ne ba tlile mo dipontshong tse ka gonne difofane e ne e sa le dilo tse dintšhwa. Barwa ba ga Wright le bona ba ne ba sa tswa go dira phofo ya bona ya ntlha dingwaga di le ka fa tlase ga someamabedi. Le gale ba bangwe tota ba ne ba batla go bona Coleman. Bessie Coleman e ne e le mosadi wa ntlha wa Montsho kwa Amerika go nna le lokwalo lwa go fofisa/kgweetsa difofane. Go ne go se motho yo o itumeletseng diphithhelelo tsa ga Coleman go feta mmaagwe. Susan Coleman e ne e le mongwe wa Bantsho ba ba neng ba dirilwe makgoba le fa a ne a kgona go godisa bana ba le robongwe a le mongwe. Ka nako e ba lelapa la gagwe ba neng ba photha boboa kwa masimong a Basweu, Susan o ne a lemoga bokgoni jwa ga Bessie mo dithutong tsa Mmetshe. Ene o ne a mo neela tiro ya go rulaganya dibuka tsa matlotlo tsa mo lapeng.

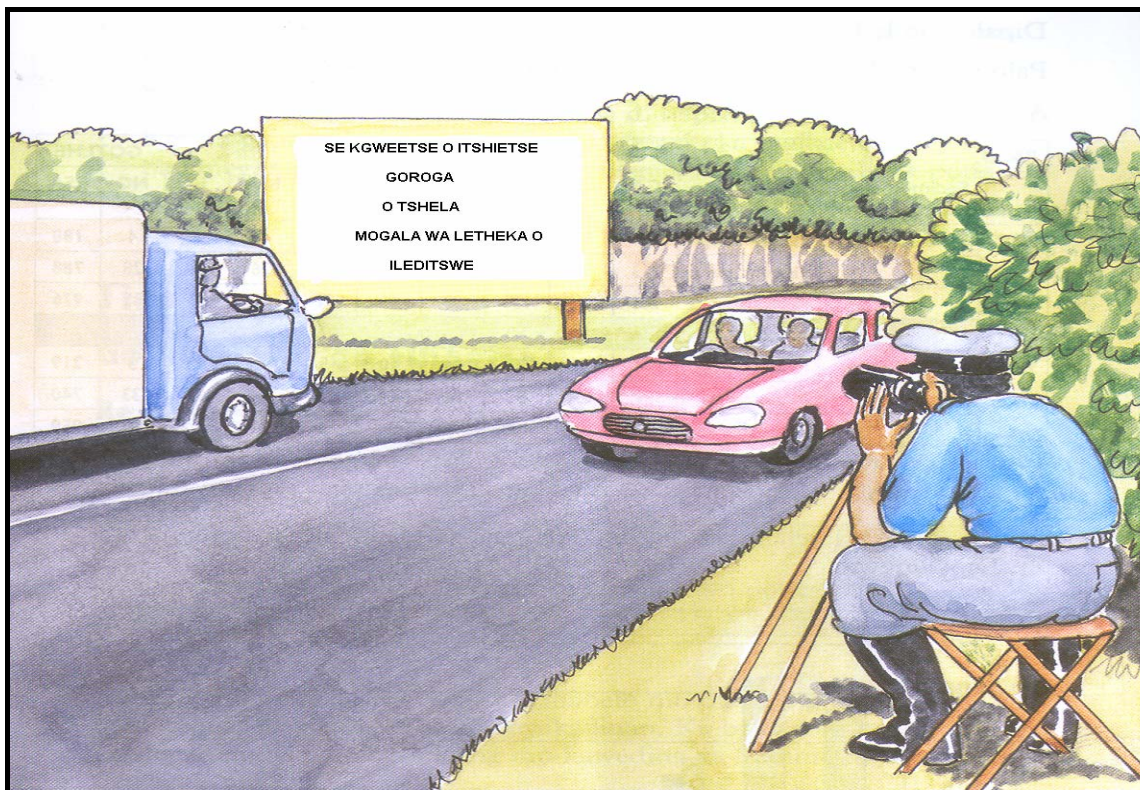
Fa nako ya gore Bessie a ye kwa kholetšheng e fitlha, mmaagwe o ne a mo neela madi otlhe a a neng a a amogela fa a ne a dira ka go tlhatswetsa batho diaparo; le fa tota a ne a leka ngwaga e le nngwe fela. O ne a fudugela kwa Chicago ka ngwaga wa 1917. O ne a bona tiro mo lebenkeleng la meriri. Ke teng fa a neng a tsaya tshwetso ya go nna mokgweetsi wa difofane. Ka ntlha ya gore o ne a le mothomontsho, o ne a tlhoka yo o ka mo rutang go fofa. O ne a ithuta puo ya Sefora. Ka thuso ya motsereganyi wa lokwalodikgang lwa Chicago Defender, Roger Abbott, o ne a ya kwa Fora. Teng kwa Fora o ne a ithuta ka ga dipharatšhuti le go fofela monate. O ne a bona laesense ya gagwe ya boditšhabatšhaba ya go fofa ka 1921. O ne a boela kwa Amerika mme a ikaelela go bula sekolo sa go ruta Bantsho ka ga diphofa.

Coleman o ne a tlhotlheletsa Bantsho le Basweu ka go lekana. O ne jaanong a ruta mo dikerekeng le mo mafelong a dikopanelo tsa morafe. Go kgobokanyetsa sekolo sa gagwe madi, o ne a fofisa diphasalatso tsa dikgwebo tse di farologaneng. Le fa go fofisa difofane tsa bogologolo go ne go le kotsi, Coleman o ne a reka sefofane sa gagwe ka ngwaga wa 1923. Ka letsatsi le lengwe, sefofane seo se ne sa wa mme Bessie a robega dikgopo tse tharo le leoto. O ne a robadiwa kwa bookelong. Fa a ne a sa tswa kwa bookelong, o ile a romela thelekeramo go balatedi ba gagwe a re "Ba boleleleng gore fela fa ke ema fa, ke tlile go fofa gape! Tshepo ya me mo go fofeng e tla nthuso go kgotsofatsa dikeletso tsa batho ba gaetsho." O ne a itse sentle fa go fofa go le kotsi thata fela a re ke tiro ya gagwe go rotloetsa batho ba Bantsho. O ne a gana go diragatsa kwa mafelong a babogedi ba Bantsho ba neng ba sa letlelelwe go tsena gona.

[Re a ipela, K Gill le T Rekgabile]

- 1.1.1 Ke tiro ya mofuta ofe e Bessie a neng a e dira fa a boa kwa Fora? (1)
- 1.1.2 Ke eng se se neng se gakgamatsa batho kwa dipontshong tsa ngwaga wa 1992? (2)
- 1.1.3 Bessie o kgonne jang go tsweletsa dithuto tsa gagwe tsa go nna mokgweetsi wa difofane pele? Naya dintlha di le PEDI. (2)
- 1.1.4 Fa Bessie Coleman a se na go bona laesense ya gagwe ya go fofa, go mo tsere dingwaga di le kae pele a ka ithekela sefofane? (2)
- 1.1.5 Ke dithuto dife tse PEDI tse di kgontshitseng Bessie go ithutela phofo? (2)
- 1.1.6 Ke eng se Bessie a neng a se dira go kgobokanyetsa sekolo sa gagwe madi? (2)
- 1.1.7 A fa o ne o le Bessie o ne o ka tswelela ka tiro e, morago ga go amega mo kotsing? (2)
- 1.1.8 Tlhopha karabo e e siameng mo go tse di latelang:
Bessie o tsere leng tshwetso ya go kgweetsa difofane?
A A le kwa sekolong
B A dira kwa meriring
C A ne a le kwa Fora (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[Segarona, EE Pooe le ba bangwe]

- 1.2.1 Ke tiragalo efe e e diragalang mo setshwantshong? (2)
- 1.2.2 Setsayaditshwantsho se dirisetswa eng? (2)
- 1.2.3 Molaetsa o o kwadilweng o lebisitswe kwa go bomang? (2)
- 1.2.4 Go ya ka setshwantsho, ke eng tse PEDI tse bakgweetsi ba sa tshwanelang go di dira? (4)
- 1.2.5 Tlhopha karabo e e siameng mo go tse di latelang:
- Tona ya Lefapha la dipalangwa ke rre:
- A Tokyo Segwale
- B Sbu Ndebele
- C Bheki Cele (1)
- 1.2.6 Ditlamorago tsa motho yo o kgweetsang a itshietse ke dife? (2)
- 1.2.7 O ka dira eng ka bakgweetsi ba ba tlolang melao ya tsela? (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko, mme morago o e sosobanye ka mafoko a gago. Boleele e nne mafoko a a ka nnang 60 – 70. Tshosobanyo e kwalwe ka dintlha. Tlhokomela gore o se fete palo ya mafoko a a neilweng mme kwa bofelong o neye palo ya mafoko a o a kwadileng.

Ka letsatsi lengwe Motshabadire a tsoga jaaka gale, a tlhapa, a tsaya kgamelo, a ya kwa sakeng. Kante rraagwe ga a bolo go belaela ngotlego ya mašwi; moeka a bo a sa itse gore e sa le "magogwe a belaela lomepe" bogologolo. Rraagwe Motshabadire e ne e se monna ka bogale. Ke ene o neng a kgwathisa mo kgotleng. O ne a le bogale a sa bo ipateletse. Mme ka le ene a ne a kile a disa bogologolo, o ne a itse maanonyana le mekgwanyana yotlhe ya sesimane. A tshelalela Motshabadire dithupa.

Motshabadire ene a bo a itse eng! O ne a tsena fela mo lesakeng jaaka gale ka go tse: "Phokojwe ga a ka a latlha moseselo e le wa gagwe." A ya a gile metsi ka kgamelo e nngwe jaaka gale. A tsena mo go tsone, a gama, a ba a fetsa. A tsaya kgamelo ya mašwi a e isa magoletsa a lelala ka yone. Nteko rraagwe o ipatekile ka fa morago ga lesaka o ntse a bona tsotlhe tse moeka o di dirang. E rile fela motonane a sa nwa mašwi, o utlwa fela kodu e thubetsa e re: "Le nna nkhupisa mašwi a dikgomo tseno monna." E rile a re o tshela bofofu mo matlhakong a lesaka a kgalhantshiwa ke tedu e a e itseng go e itse ya ga rraagwe. Kwa ntle ga phoso a fitlhela yone thura ya monna yo a mo itseng go mo itse e leng rraagwe, a ba a utlwa mmele wa gagwe o tsamaya. Motshabadire a tshoga mo e keteng lefatshe le ne le ka fatoga a tsena. O ne a itse sentlenyane gore tsa gagwe ke tsa bangwe. Mme le fa a rile kooko ga tla ka fa, ga tla ka fa, ga ntaya ga re, poti e thudile mašwi a tshologa, o ne a itse gore: "O inanathela lefela o di gametse a sa di tlhapela."

[Mosimane Motshabadire, NG Phutieagae]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

3.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Madise a raya Pule a re ba tsene mo phaposing ya bojelo gonne o batla go nna fa tafoleng nae. O rata go bua le Pule ba lebane mo matlhong. Fa ba se na go dula, Madise a re, "Morwa Pule, a o utlwile tsa lapa la ga Kgomo? Go senyegile kwa ga Kgomo. Morwadie o ..."

"Wa reng, rre Madise? Ijoo! O buang se tshosang?"

"Didimala, wena, Mmalentswana! Ga ke bue nao."

"Ijo-o-o! Wa re morwadia mang? O rileng?" ga botsa Mmakato.

"Wa ga ntsalao, Kgomo, o boile kwa sekolong ka ntlha ya go tlola molao wa ga rraagwe."

"Ijo-o-o, rre Madise! Molao ofe?"

"Wa re molao ofe? Ngwana wa ga ntsalao o fetogile matlakala, o tshwanetse go feelwa, a ntshiwa mo motseng. A o rata gore ga o itse ntswa o tlhola o boeletse kwa ga Kgomo le masigo tota?"

"Rona ga re itse sepe"

"Fa o re rona, Mmakato, o raya wena le mang?"

"Le Pule, rre Madise."

"Mo tlogele a ikarabele. A le wena, morwa Pule, o tla re ga o itse? Mpolelele, rre Pule. O kae ngwana wa ga Kgomo?"

Pule a araba, a sa rate go lebelela Madise mo matlhong. A fema gore matlho a bona a rakane. Madise ena a mo tsenya matlho a re, "Bua, Pule. Araba potso."

[Manyobonyobo, DP Moloto]

- 3.1.1 Dirisa mafoko **bua** le **rata** mo dipolelong tse o di itlhametseng go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana. (4)
- 3.1.2 Naya leina la **sekapuo** se se dirisitsweng mo polelong e e latelang: Ngwana wa ga ntsalao o fetogile matlakala. (2)
- 3.1.3 Kwala polelo e e latelang mo **bongweng**: Madise a raya Pule a re ba tsene mo phaposing. (2)
- 3.1.4 Naya leina la **modiriso** o o dirisitsweng mo polelong e e latelang: Didimala, wena Mmalentswana! (2)
- 3.1.5 Lediri **rata** mo polelong e e fa tlase le dirisitswe jaaka lediriletlhaedi, wena le dirise jaaka lediritota. O rata go bua le Pule ba lebane mo matlhong. (2)

3.1.6 Naya mofuta wa **letlhalosi** le le thaletsweng ka fa tlase.

Pule a araba, a sa rate go lebelela Madise mo matlhong.

(1)

3.1.7 Tlhophisa tlhaloso e e siameng mo KHOLOMONG YA B.

KHOLOMO YA A	KHOLOMO YA B
(a) Go tsenya matlho	A Go leba ka tlhoafalo B Go leba o sa bonye C Go tlabisa ditlhong

(2 x 1)

(2)

3.2 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

"Dumela, Saji. Ao molato ke eng? Ga ke re ke dumelane le wena gore o se ka wa tlhola o tsena ka lebatl le le kwa pele, gonne o tshosa batshegetsisi ba ka? Ao Saji bathong!"

"Dumela Bogadi. Ga go na molato ope. Maikaelelo ga se go go tshosetsa batshegetsisi. Fela ke nako ya gore batho ba ithute, ba be ba lemoge fa mapodisi e le ditsala tsa bona, le bafemedi ba setšhaba, e seng manaba kgotsa batsoolodi ba setšhaba. Ntle le fa o dirile phoso, a wena o ka iphitlha fa o mpona?"

"Nnyaya, Saji." Matlho a ga Sajene Pitse a batla Atamo yole. Ya nna modiga fa a fitlhela gore motho yole yo a neng a mo araba ka go tlhoka maitseo ke Nkwe.

"Puo ya gago e boatla jang ne, fa o itisitse ka dijo tsa bagolo, Nkwe. Ke gore bogolo o bo tlogele fa bo go gana monna wetsho." Ba tshega, gonne Nkwe o ne a bona gore Sajene Pitse o dira metlae fela, le gona o setse a mo itshwaretse boatla jwa puo ya gagwe. Phapogelo ya ga Sajene Pitse ka fa ga Bogadi ya fetoga maitiso a magolo.

Batho bangwe le bona ba simolola go goroga, ba tsile maitisong. Ga ke itse gore ba ne ba kgarithile mabotlalele a le kae, fela ba ne ba ijetse. Nkwe o ne a itumetse thata. Mathata a a mo tlisitseng fa ga Bogadi go ne go lebege jaaka e kete a tla rarabologa.

[Mantswe a robedi, ML Lephogole]

3.2.1 Kwala polelo e e latelang mo **tumelong**.

Maikaelelo ga se go tshosetsa batshegetsisi.

(2)

3.2.2 Mabotsi a a latelang a dirisiwa fa o batla go itse eng?

A Kae?

(1)

B Eng?

(1)

- 3.2.3 Dirisa lediri **araba** go tlhama **madirimatswa** a a latelang ka go gokelela megatlana (**ela le isa**), o bo o a dirise mo dipolelong tse o di itlhametseng.
- (a) Lediredi (2)
- (b) Ledirisi (2)
- 3.2.4 Dirisa leina **Nkwe** jaaka **thui**. (2)
- 3.2.5 Dirisa maemedi boemong jwa maina a a thaletsweng mo dipolelong.
- (a) Nkwe o ne a itumetse thata. (1)
- (b) O se ka wa tlhola o tsena ka lebatl. (1)
- 3.2.6 Naya **nyenyefatso** ya lefoko **matlho**. (1)
- 3.2.7 Dirisa lesupi **yole** mo polelong e o e itlhametseng. (2)
- [30]

POTSO 4

Lebelela papetlana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLAMO: THUSANANG

A O TLHOKA MADI A GO DUELA DIKOLOTO TSA GAGO?

Bana ba tshwanetse go tsena sekolo! Mogaetsho tlaya kwa kantorong ya rona re tle re go thuse!

POTLAKE! POTLAKE! POTLAKE!

Go duelwa jaana: **R20 000** – ngwaga

R30 000 – ngwaga tse tharo

Leletsa nomoro ya mogala e e latelang:

Ntshimane Molatladi: (011) 888 9555

086 643 3333

www.thusanang.co.za

THUSANANG GA E NA MMALA!!!!

- 4.1 Goreng lefoko **THUSANANG** le kwadilwe ka tlhakakgolo le mokwalo o o fetang e mengwe? (1)
- 4.2 Ke bothata bofe jo bo ka tlisiwang ke kadimo ya madi? (2)
- 4.3 Ke lefoko lefe le le bontshang gore batho ba tshwanetse go itlhaganela? (1)
- 4.4 A setlamo se, se adima batho madi kgotsa se ba naya ona fela. Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (3)
- 4.5 Ke aterese efe e o ka e dirisang fa o rata go adima madi? (2)
- 4.6 Ke lefoko lefe le le adimilweng go tswa kwa puong ya Seaforikantshe? (1)
- [10]**

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40
PALOGOTLHE: 80